

BÁLINT PÉTER

Nyílt kártyákkal

(ÖNMEGJELENÍTÉS AZ ÍRÓI LEVÉL SZÖVEGÉBEN)*

„A lelkét meg tudom érezni. Vívódásairól akár térképet rajzolhatnék, ha tudnék rajzolni”.

(Ady)

1.

André Gide írja egy helyütt naplószerű önvallomásában: „*nagyon is igaznak éreztem a nietzschei mondást, hogy a művész nemcsak a saját szellemét használja, hanem a barátaiét is*”. Határozottan igaz e megállapítás azokra a művészi és bölcseletkedői pályájukon első és korai sikerekig érkező fiatalemberekre, akik valamilyen belső késztetésre úgy döntenek, életüket a művészet, töprengés oltárán „áldozzák föl”. Ellentétben a kamasz levelekkel általában, azért is tűnik számomra igaznak az ő esetükben a baráti szellem szíjporkázásainak és megnyilvánulásainak a használata, mert az alkotásvágy realizálása (s mindaz, ami ezzel együtt jár: a szülői akarattal és erkölcsi renddel szembe fordulás, a magányosságra és másságra rádöbbenés), felfokozza bennük a reflektálás és önértelmezés szükségét. Mindezen túl, jellegzetes tünete e létállapotnak: az elszigeteltség, társstalanság, a légüres térben mozgás érzete, az abból való kitörés szándéka, aminek egyik lehetséges útja; valamely társalattal folytatandó párbeszéd: a „Leonhardi médiumán”, vagyis a leveleken keresztül.

Az ilyen elkötelezettségű fiatalembernek többé-kevésbé határozott elképzelése van arról, hogy ki és mi is szeretne lenni. Csakhogy ezt a „vágyképet” szüntelenül elhomályosítja, kétségessé teszi az a lény, aki egyelőre legfőképpen magamagát nem ismeri eléggé, mivelhogy az önfeltárulkozás és önmeghatározás terén bátortalan, rutintalan, ezért a frissen szerzett élmények és ellenőrizetlenül hagyott tapasztalatok között nem lát mély összefüggéseket (vagy ha lát is, inkább csak költői módon látja azokat: egy szóval asszociációs sorokat és azok sokféle változatát létrehozva). A jövőbe kivetített énképe és pillanatnyi önmaga között oly méretű távolság feszül (megannyi kétséget, félelmet, önvetést és persze felhőtlen rajongást, hetyke önistenítést, alkotóerőt, elszántságot tartogatva a távolságot áthidalni szándékozó önmaga számára, aki kötéltáncosként egyensúlyoz félúton a virtuálisan kifeszített szerelőszőnyegen), hogy az alatta tátongó szakadék, a halálos ugrás vagy zuhanás valóságos esélyével bizonytalanítja el lépteit. Az őt körülvevő légüres tér (függetlenül attól, hogy mely valóságos fizikai térben éli napjait a levélíró: a szülői házban, kollégiumban, netán hónapos manzárdban), pedig olyan tér, melyben a benne létezőnek önmagán kívül nincs egyetlen állandó vonatkozási pontja sem. Az egyedüli kiindulási és visszatérési pont: *önmaga*, aki időről időre zavarba ejti, mert amire szemlélődése során intencionálhatná magát, elmozdul a helyéről (nem csupán az önmagán kívül helyezkedés, de az éntükrözés révén

* Ez a tanulmány az OTKA T 030244 támogatásával készült.

létrehozott hasonmással párbeszéd idejére is). Ezért a zavaros folyamként áradó létben egy másik kiszögellési pontot: egy másik lényt igyekszik választani, hogy pótolja a hiányzó harcostársakat, az alkalmi vagy tényleges mestereket, akiknek meg lehet vallani:

„Hitem egészen megrendült Magamban, érted-e édes barátom, Magamban, tehetségemben, létjogosultságomban, erőmben, akaratomban. Ha nem hiszünk másokban, még lehet tengődni, lézengeni, élni, de ha magunkban nem tudunk már hinni! jaj nekünk, háromszorosan jaj! Rettentő csüggedés, bénaság szállott meg, didergett a lelkem, egész valóm kifordult sarkaiból, nem találtam sehol semmit, senkit. A magány úgy borult rám, mint az őrültre a kényszerzubbony”¹.

Hiányoznak a Juhász Gyula által „szabad lelkeknek” titulált társak, akikről segítséget lehet kérni a baljós órán, akikkel fesztelenül fecsegni és tréfálkozni, ördögöt és unalmat űzni, élményt és tapasztalatot cserélni lehet a magányúzás végett, s mivel a töredékes vagy torzó állapotban maradt „művek” az énnel oly sokféle tükörképét, a Parnasszusra vezető útnak oly sok elágazását tárják elé, hogy összezavarodik, végül is arra kényszerül, hogy kiterítse a lapjait és nyílt kártyákkal játsszon önmaga és a címzett előtt.

„Kellemtlen dolog valakinek lenni, aki nem tudja megfogni, sőt felfogni önmagát. És ez az ifjú én vagyok. Addig beszéltem, írtam prédikáltam, ordítoztam egyéniségről, sőt Egyéniségről, hogy végre magamnak semmi sem maradt e borból. Emlékszem egy juhászgyulára, aki egyetemi éve kezdetén a nemzeti szellemről olvasott föl a retorikán, egy juhászgyulára, aki a világiasságban világosodott meg a történelmi materializmustól (...) Ugy látom, nemcsak juhászgyulát, de e mondat végét sem találom! (...) Éppen ezért, vagyis éppen ennek dacára arra kérem magát, kedves Bölcsém (...), hogy keressen és találjon meg helyettem Magamat, mert nem-sokára égető szükségem lesz rám”².

Egy efféle sürgető kérés kimondatlanul is azt sugallja, hogy a levélíró szinte minden reményét elveszítette az énkiteljesítésre és önmeghatározásra; sőt, jószérével már arra sem emlékszik ki volt ő egykoron (milyen volt az a fiatalabb önmaga, aki valaha költői ambíciókat dédelgetett s honnan merítette a „verscsináláshoz” való bátorságot), csupán egyetlen dolog egyértelmű számára, hogy: „egész valóm kifordult a sarkából”, s az én helyében nem maradt más, mint a „semmi” vagy „senki”, ez pedig kétségtelenül lelket didergető iszonyattal tölti el. Viszont az is benne rejlik e felszólításban, hogy a levélíró korábbi leveleivel, a már elkészült és publikált műveivel tarsolyában úgy véli, a címzett képes és hajlandó megkeresni, megtalálni „őt”, azt a valakit, akiről elvesztett-sége ellenére is joggal feltételezhető „szent és átkozott” költő mivolta. Levelezésük folytonosságának az egyik, ha nem a legfontosabb tétje éppen ez: a másik felelősségtudatának, „közlekedésvágyának”, segítőkészségének a felélesztése, ennek eredménye-

¹ Juhász Gyula Összes Művei. 9. Kötet. Levelezés I. (a továbbiakban JGYÖ9), Bp., Akadémiai kiadó, 1981. Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, Szeged, Ipar u. 13. 907/X. 18. 159.

² Juhász Gyula – Babits Mihályhoz, Máramarosziget (1906. okt. 27. után) i.m. 129.

ként a címzett tanácsaival és bírálataival arra ösztökéli a segélykérőt, hogy ezután mélyebben faggassa meg önmagát és újfent vázolja fel Én-jét, mely válságban van, s mindaddig abban is marad, amíg rá nem szánja magát, hogy őszintén nyíljon meg és tegye áttetszővé magát, a másik és saját tekintete számára is.

A hitvesztésnek, az Én-keresés útvesztőinek a kendőzetlen feltárása és a szégyenkezés nélküli segítségkérés (mely épp azáltal mellőzi a pírt, hogy a segélynyújtás valóságos tétje jóval nagyobb, minthogysem a szégyenérzettől befolyásolni hagyja magát), azért is gyakoribb a formára találással küszködő fiatalemberек esetében, mert a kezdődő vagy megszilárduló barátságot egyelőre még nem árnyékolja be sem irigység, sem szakmai féltékenység, sem kisszerűség; másrészt joggal feltételezhetik, hogy azonos érdeklődésük és tevékenységük okán, kölcsönös figyelmet ébresztenek egymás iránt.

„Nagyon megörülnék, ha minden egyes darabjára megtenné nagyrabec-sült megjegyzéseit s ezeket rajtam keresztül és általam Babics-hoz juttatná. Ezt az embert ösztökélni, buzdítani, imádni és ütni kell; nekünk barátainak kötelessége, hogy őt felrázzuk méla álmodozásából és kivigyük az irodalom piacára”.³

Ugyanakkor az átmeneti létállapotban semmi sem fontosabb a fiatalemberек számára a művészetnél⁴ (ami esetükben inkább csak az egyéni hang próbálgatása, küzdés a kifejezés elsajátításával, s kísérletezés a „tökéletes” formára találással), ezért a másik csüggedésének, bénultságának, lelki didergésének a feltérképezése lehetőséget ad az oknyomozónak arra is, hogy tárja föl ön maga hasonló élményeit.

„Egyébként állandóan nyomott vagyok, legszívesebben fölfordulnék. Disszertációból nincs még semmi; se verset, se prózát nemigen írok, legfőljbbe nagyon rosszat. Kifelé unalmas vagyok, belül teljesen fakó, üres. Se élni, se írni nem tudok ezidőszereint”⁵;

³ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, (Szabadka, 1906. ápr. 4. körül) i.m. 90.

⁴ „Nézz csak a saját lelkedbe, ha föllengős önszeretet nélkül, hideg objektivitással vizsgálod meg kissé önmagadat, arra a tapasztalatra jutsz, hogy nem vagy egyéb, mint a külső hatások zengő médiuma, vagyis kiszámíthatatlan természetű individuum; azért kiszámíthatatlan, mert kiszámíthatatlan az, micsoda hatások érnek kívülről, vagy a gyomrod és a vérkeringésed rendes vagy rendetlen állapotából”. Kulcsár Gyula – Juhász Gyulához, Nagykanizsa, 1905. szept. 21. i.m. 78.

„A tanulmányírást s az anyaggyűjtést méltányolom s senki sem nagyobb gyűlöljője az ifjúkori költői handabandának, mint én; de nem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy a lelkünkben levő költői ösztönt táplálnunk, foglalkoztatnunk, tornáztatnunk kell, mint a többi alantasabb ösztöneinket: a táplálkozásit, nemit, mert ki lehetünk téve annak a veszélynek, hogy később teljesen el fog tűnni, ha ama kategorikus imperativusz felcsendül a lelkünkben”. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Szabadka, (1904.) aug. 3. i.m. 16.

„Irjon Szegedről. A szegedi lányokról. És írjon a Sz. és V-be, hogy én is olvashassam Magát. Borzasztó az, hogy mennyire szüzekedik Maga, kedves Babits, a nyilvánosság előtt. Legyen kurva, mint én és Kosztolányi, mint Farkas Imre és Shakespeare. *Hatni* végre is ebben áll minden boldogságunk, életünk, mindenünk!” Juhász Gyula – Babits Mihályhoz, Máramaros-sziget, (1906. okt. 27. után) i.m. 130.

⁵ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csöngye, 1938. jún. 2. In: Weöres Sándor Egybegyűjtött levelek I–II. Bp. Pesti Szalon–Mafra Mediterrán kiadó, 1998. (a továbbiakban WS:EL) I. 494.

Ráadásul egy afféle bizalmas és sürgető kérés, hogy „keressen és találjon meg helyettem Magamat”, azért is komolyan veendő a címzettől, mert bármikor esedékes az ő számára is egy hasonló lelki-alkotói válsághelyzet, melyben maga is a másik segítségére és tanácsára szorul. Emiatt is érthető, hogy a légüres teret művekkel, barátoktól elnyert vagy kicsikart ígérvényekkel igyekezzenek kitölteni a fiatalok, illetve a személyük iránt nyitott, alkotásvágytól föl-fölhevülő, egyívású társakkal iparkodnak benépesíteni, evégett ragadnak tollat (az írószerszám, az ecset, a véső, s mesterségének ki tudja hányféle eszköze mellett), hogy levelet írjanak annak, akiről úgy vélik, hogy hozzájuk hasonló életkorú lévén, éppoly hevesen vágyik önmagára találni, akárcsak ők; s aki bizonyosságát és tanújelét adta, hogy törekvései, esztétikai és ízlésbeli eszményei meg-egyeznek az övékkel, s ennek révén nemcsak egy nemzedékhez, egy szekértáborhoz, de talán egy lelki és művészi közösséghez is tartoznak.

„Légy egyik szárnyam, Juhász Gyula! Az istenek meglehetősen összekö-
tötték már eddig is sorsunkat. S én nem vagyok olyan lelkű, mint Kosz-
tolányi Dezső, akit azért becsülök. Hajtsd hozzám hát a füledet, öreg!”⁶
„Önmagamért és igazamért vívott nehéz, sokszor keserves tusámban
végtelenül jól esik az olyan magányos, szabad lelkek üdvözlése, mint
a tiéd. Érzem, hogy bár életünk göröngyös ösvénye elvált, a lelkeink ölel-
keznek. Egyek vagyunk magyarságban, modernségben. Szép és magasba
vivő utadon én is köszöntelek, bajtárs”⁷.

A létezés tudatosításának és a saját igazért való küzdésre készenlét bejelentésének, a rokon törekvésekről szóló híradásnak, a közösségvállalásnak, s mindannak, ami ezzel jár: a mások előtti érdek- és dacszövetség, a kritikával és személyes közbenjárással tá-
mogatás, a közös fellépés és bemutatkozás megvallásának nélkülözhetetlen szerepe és
jelentősége van mindjárt az első levelekben. Az egymásra találás ténye (amely olykor
éppen a távolság okán: a képzeletben történik⁸), a másikért való kiállás gesztusa,
a nyilvánosság előtt vállalt azonosságtudat bejelentése szorosra fűzi a szálat a levelező-
társak között. Ám ennek az elengedhetetlen összefonódásnak előfeltétele és ára van.
Azért, hogy a másikat utóbb ne érje csalódás, ne váljon képzelgéseinek (vagy bizonyos
körökben terjedő mendemondáknak) áldozatává, s ne érezhesse úgy, hogy hozzá méltatlanra
pazarolta idejét, energiáját, a fiatalember siet küldeni saját eladdig publikált,
bemutatott műveiből és az ítések által írt kritikákból is, s nem mulasztja el, hogy
maga is bejelentse igényét a másik hasonló gesztusára. De talán az önvédelemnél is
fontosabb, hogy természetes kíváncsiság fűti a munka lázában égőt, szeretné ugyanis
kifürkészni, megtudni vajon hol tart, milyen útra lépett a másik, s az sem mellékes
a számára, hogy hajlandó-e bírálatot mondani a művéről:

⁶ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1908. febr. 9. JGYÖ9. 170.

⁷ Juhász Gyula – Oláh Gáborhoz, Budapest, 1905. április 9. i.m. 35.

⁸ „Épen annyi idő voltam, mint most te. Az elragadtatás perce volt az. De engemet tiszta lo-
gikai művelet ragadt odáig, hová téged az érzésed segített föl. Oh ha én ezt a logikai művelet
egyszer úgy le tudnám írni, hogy mások is úgy *lássanak*, mint ahogyan egyszer én akkor
láttam! Az lenne az új Evangélium. Hát így csak összetalálkozunk a látomásokban s meg-
történik, hogy valamely dologra egy napon gondolunk”. Kulcsár Gyula – Juhász Gyulához,
Nagykanizsa, 1906. jún. 27. i.m. 99.

„ne haragudj tulságosan a Te új cimborádra, amiért illetlenebb a háromhetes foxterriernél. Már mióta elküldted nekem a könyvedet és még meg sem köszöntem, nem mintha nem tetszett volna!”⁹;

„Tényleg szeretném már egyszer egyszerre magamhoz-kapni 30-40 költeményedet; most a falusi magány különösen alkalmas a vers-olvasásra. Igazán és a legőszintébben mondom, hogy nagy örömet szereznel velem, ha nagyobb mennyiségű verseddel pofondobnál: eddig tán féltucat versedet mutattad és ennyiből az ember vajmi keveset lát”¹⁰;

„Értsük meg egymást és cseréljük ki ama bizonyos iratokat. De most már Kosztolányiban csalódva óvatos leszek ilyen cserében és csak akkor küldöm a magaméit, mikor az önét megkaptam”¹¹.

„Egyoldalú szerződéseket nem kötök. Önnek is van méltányossági érzéke s így nem veszi sem hízegésnek, sem követelődzésnek, ha határozottan kívánom, hogy mindazokat a dolgokat, miket elválásunk óta írt, az én költségemre postai utánvét mellett küldje el címemre. Kifogást el nem fogadok”¹².

A szorosabbá váló vagy megbonthatatlan barátságnak csak az első, s nem is túlságosan magasra föltornázott ára a kézíratos (esetleg valahol már megjelent) művek s töredékes vázlatok bemutatása; illetve a gyermek- és kamaszkor, a dédelgetett álmok tüzetes megismertetése a másikkal, ami oldja az idegenséget, a kezdetben kötelező udvariaskodást, s egyik pillanatról a másikra szelíd, kebelbéli, pajkos és évelődő társsá avatja a feleket:

„Megismertetjük majd egymással az egyéniségünket, a gondolkozásunkat, a fejlődésünket, s ami fő – az életünket, ha van kedve hozzá. Még pedig oly őszintén, mintha gyermekkorunktól együtt nőttünk volna fel, s semmi bűnünk nem volna titok egymás előtt. Mivel pedig egyszerre mindez sok lenne, *folytatásokban*, levélváltásokban írjuk meg egymásnak egész gyerekkorunktól fogva az életünket, úgy ahogy gondoljuk és érezzük, hogy volt”¹³.

Az igazi és teljes árat, melynek maradéktalan kiegyenlítésére haladékat kap az egyik s a másik fél is, később kell megfizetni, mégpedig annak bebizonyításával, hogy az évtizedek alatt valóban azzá vált, akinek hitte, ígerte s mondta magát¹⁴; ellenkező esetben úgy jár, mint a rossz adós: a megbízhatatlan és szava hihetetlen ember bélyegét pecsételik rá, akivel nem érdemes továbbra is összefogózkodni. A kölcsönösen kicsérelt „művek” megerősítik a korábban megelőlegzett bizalmat (melynek eladdig a má-

⁹ Weöres Sándor – Kiss Tamásnak, Szombathely, 1934. dec. 15. WS:EL II. 158.

¹⁰ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csöngye, 1938. jún. 10. i.m. I. 496.

¹¹ Babits Mihály – Juhász Gyulához, Szekszárd, 1906. aug. (eleje), JGYÖ9, 101.

¹² Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Szabadka, 1904. júl. 21. i.m. 14.

¹³ Fülep Lajos – Dutka Ákosnak, Csillaghegy, (1904. V. 28.), Fülep Lajos levelezése I–III, Bp. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, I. 21.

¹⁴ „szeretett barátom, kezeit csókolom a gyönyörű és igaz kritikáért. Ön lát engem, ön szeret engem. Önnek van szeme és igazi baráti szíve. Ön kritikus, ön poéta. Amit ön írt, a legszebb mindazok között, amiket eddig össze-vissza írkáltak rólam”. Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, (Budapest, 1907. máj. 23.). JGYÖ9. 144.

sikra rácsodálkozáson, a lehetséges szellemi társra találáson túl, legfeljebb a rokonszenvedés és az együttműködésbe vetett remény volt az alapja), s az olvasott „mű”, illetve írójának különös, kivételes, páratlan természetén felbuzdulva, az egyik vagy másik fél őszintén vallja meg elragadtatását:

„Sok tehetséges, különös és értékes emberrel találkoztam az életben, de állíthatom, hogy oly vérbeli költővel (nem hízelgés, de még bók sem, minthogy a temperamentumomra s nem a művek értékére vonatkozik), oly más világban élő, igazán született bohémmel, mint Ön, soha”.¹⁵

Épp a baráti vonzalom kimutatásának jeleként megtörténik az is, hogy a feltétlen csodálat, kritikátlan elismerés helyett, bátorító bírálatot és feddést vonnak magukra a zsengek, de ezek a közös töprengés szempontjából némelykor hasznosabbak és a barátságot előrevivőbbek, mint az udvarias és hízelgő bókok, melyek semmire sem köteleznek:

„Két versedről most nem írok bővebben. Sok szépség van bennük, de aligha tartoznak a legjobb műveid közé. Azt hiszem, ahhoz az adófizetéshez tartoznak, melyet a költőnek minden lényeges fordulata megkövetel. Mindenesetre sokkal jobbak, mint az átlagos és tipikus mai poéták bármelyik írása”.¹⁶

Ez az esztétikai és bölcséleti szárnypróbálgatás, ítéletmondás leggyakrabban azon fiatalembereknél érhető tetten, akik egyfajta műeszmény, műimádat foglyai, s korai megnyilatkozásuktól kezdve nem csupán a jó, az eredeti, a modern, hanem a „tökéletes” mesterségbeli megoldást keresik, miként Valéry hirdette: „A mesterség a mesterséggért. E nélkül a doktrína nélkül soha semmi jót nem csinálhatunk. (...) A fő dolog az, hogy mindenki jól csinálja a maga munkáját. A szándék semmit sem ér. Ha csupa jó szándékból rosszul csinálod...”¹⁷

Ellenben tagadhatatlanul zavarba jön a fiatalember, ha egy rokonlélektől olyan levelet kap, melyben az író önmaga tehetségének korlátozott voltára, „esztétikai tetű” létére s műélvező természetére ismerte, kiönti előtte bukásának, megalkuvásának, derékba tört karrierjének szomorú históriáját. Nem érti ugyanis világosan, hogy miért teszi a vallomást: talán azért, hogy saját kárát részletesen feltárva, együttérzést és bátorítást könyörögjön ki maga számára; esetleg a féltés, a bátorítás, a reménykeltés, a jövőért aggodás vezeti a tollát, és szeretné ráébreszteni a címzettet tarthatatlannak vélt létállapotára, restségére, túlságos szerénységére, provincializmusára, hitetlenségére? Ki tudja.

„És túlságos szerénysége az oka, hogy nem cselekszik úgy, amint pályafutására nézve helyes lenne. Jól van, tegyen úgy, amint akar. És majd évek múlva, ha megszületik lelkében az önvád és addig ismeretlen kínokkal fogja gyötörni: szenvedjen. Érezni fogja, hogy elmulasztotta az önkifejlesztését! És hiába fogják akkor irodalmi sikerei jutalmául Pestre

¹⁵ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához Szabadka, (1904.) aug. 3. i.m.16.

¹⁶ Weöres Sándor – Csorba Győzőhöz, WS:EL, II. 404.

¹⁷ Paul Valéry: Füzetek, Bp., Európa–Mérleg, 1977. (ford. Somlyó György) 238.

hívni. Fonnyadt lesz a lelke. A szeme pedig kissé homályos. És írni fog, sokat fog írni, mert írásait megfizetik”¹⁸.

Mindenesetre elgondolkozhatunk azon, vajon mennyire kelti föl érdeklődését, lobbantja haragra az efféle vallomás olvasóját, s mily fokú elhárítást vagy eltávolítást vél szükségesnek annak érdekében, hogy megőrizze énje érintetlenségét; miképpen azon is érdemes eltöprengeni, hogy sokkolóan vagy éppen a szunnyadó büszkeséget fölszítva hat-e az a fajta barátságkötésre ösztökélés, mely a fent idézett levelet zárja:

„Ha így is élvezetesnek tartja a barátságomat, szeressen. Ellenkező esetben ne törődjék velem. És ne is írjon levelet. Jóakarátú hazudozásaimból nem kérek”.¹⁹

(Egy harmadik személynek lakonikusan vallja meg Juhász Gyula, szinte a fenti levél kézhezvételével egy időben: „Ő levelez velem. Sajnos én nem”²⁰; ebben a *sajnosban* az alkotásról rég lemondó s művészetét a műélvezetben megtaláló esztétával szembeni fenntartások, s azok okán képtelennek, feleslegesnek érzett párbeszédűl ódzkodás eufémizmusa érhető tetten).

Viszont avval sem tud igazán mit kezdeni a fiatalember, ha a másik fél szinte azonnal feltétlen hódolatáról, tiszteletéről biztosítja, és baráti viszonyukban a másodhegedűs szerepét vállalja magára. A fiatalember rossz közérzetének vagy ellenkezésének alig is van más indoka ez esetben, minthogy úgy véli, hiányzik hosszú távú levelezésük igazi tétje: a másik elismeréséért, egyre mélyülő őszinteségéért, kíméletlensége ellenére is lényegre és igazságra tapintó ítéletéért való küzdelem. Ennek hiányában az oly anynyira vágyott megnyílás a másik részéről egyszerű vallomássá, hétköznapi gondokról szóló beszámolóvá egyszerűsödik (ami persze nem gátja további levelezésüknek), mert a másodhegedűs szerepét vállaló fél, szerényebb tehetsége tudatában nem meri nyíltan elvárni a társ őszinte feltárulkozást, ugyanis beéri azzal a kevés örömmel is, hogy a bizalmasa lehet. Bár Juhász Gyula példája éppen azt bizonyítja, hogy valaki illendőségből, tiszteletből, szerénységből magasztosítja föl a másikat az utolérhetetlen mester rangjára, s egyáltalán nem ő játssza az alárendelt szerepét:

„A mi barátságunk tulontul egyoldalú. Maga szép, nagy és mély dolgokat mondogat nekem peripatetikus és kávéházi symposionjainkon. Én igen-nel kontráztam és platói dialogjainkban a csöndes (könnyű, vagy nehéz?) szerepére vállalkoztam. Szemeimben (...) a megértés és ostobaság fénye csillogott. Titokban azonban éreztem, mennyit tanulok Magától és hogy a Mester végre fellelte Mesterét”.²¹

Megkontrázhatatlan ténynek látszik, hogy a saját tehetségre és szerepre találás, a tervekkel és vázlatokkal birkózás idején a szellemi és lelki rokonra, az egyenrangú (vagy annak vélt) „bajtársra” talán még egy megállapodott mesternél is elemibb szükség van a hangját próbára tevő fiatalembernek. Valószínűleg azért, mert magamagát egyszerre akarja kivetítettnek és a másik ítélete alá vontnak látni, mégpedig oly módon, hogy levélről levélre mindig legyen alkalma más beállításba helyezni az önmaga

¹⁸ Lehel István – Juhász Gyulához, Marquartstein, (1906. aug. eleje) JGyÖ9, 101.

¹⁹ Lehel István- Juhász Gyulához, i.m. 105.

²⁰ Juhász Gyula – Gedő Simonhoz, 1906. aug. 4. i.m. 101.

²¹ Juhász Gyula – Gedő Simonhoz, Szeged, 1906. post festa. (ápr. 15. után) i.m. 92.

elé tett tükröt, és más szögéből nézni bele, ekként változtatva meg nemcsak az optikát, de a visszaverődő képről kialakított ítéletet is.²² Ezt a zavarba ejtő és a másikat szüntelen éberségre ösztökélő bújócskázást a fiatal emberek megengedik egymásnak, viszonyossági alapon, hiszen a levélváltás kínálja az egyik lehetőséget a szemlélt tárgynak: a szüntelen átalakulásban lévő önmagának a le- és körülírására, mely a személyiségével együtt emberismeretét is alakítja.

„Hallgatásom oka: teljes, tökéletes szellemi, erkölcsi, testi, lelki impotencia (...) Jobb szeretnék semmi lenni, mint valaki. Dicsvágy nem bánt, szerelem nem háborgat, élni nem tudok! mi lesz velem?”²³

„Kedves kis Juhász Gyula,
ne ijesztsd meg, basszom a mivoltodat! Mi a fenét csinálok én a dicsőséges halálom után, ha te megelőzől a halhatatlanságban? 'Sz a holló se károg utánam ... Ne halj meg, ne halj meg, én gyöngyvirágom! (...) Edzzed rokkant idegeidet akár kapálással, akár kaszással, akár – o, pardonnez-moi! – faszállással... Nem bánom én, csak jöjj magadhoz! (...) Hát tönkrementek idegeid? – Jól van, jól van ez neked! Miért vagy költő, ha tudósnak születted! Vagy miért tudóskodol, ha nagyobb a szíved, mint a fejed! Sokan megjárták már evvel a két ellenlábassal, te is megjárhatod!”²⁴

Az önmagát időnként „halálosan” komolyan vevő, alkotás révén kifejezni szándékozó fiatal embernek szüksége van a hasonlóságra, a hasonlóságra. Egyfelől, mert saját bőrén tapasztalva meg az alkotás gondjait, a nyilvánosságba jutás buktatóit, az öngazdálkodást és támpontot kínáló elődök tanulmányozásának, újraértelmezésének, fordításának nehézségeit el kell mondania valakinek. Másfelől sarkantyúzza a vágy, hogy megossza a bizalmába fogadottal mit is tart magáról, alkotó és hétköznapi énjéről, amely olykor ilyenfajta hetyke kijelentésre ragadtathatja magát:

„Az Egyéniségnek, a mindenható Énnak vagyok törhetetlen prófétája. Nem kell nekem se Fichte, se Nietzsche, se kutya, se eb, hogy súlt vagy sületlen föllengzéseiből bakalásszak üdvözlésemre kíváncsi rögeszméket; nem! én mindig magamból indulok ki s azután nézek szét a nagy világban: hát a többiek mit is csinálnak?”²⁵

olykor pedig a szerénység álarca mögé bújva hárítja el jövőjéért aggódó kritikát, mely személyét és törekvését olyasvalakiéhez hasonlítja, akihez nem tartja mérhetőnek magát:

²² „A modern lírikus jellemvonása, hogy mikor költeni kezd, behunyja szemét s ez az aligmúlt század előtt alig volt így (Byron kezdte.) Hogy ne értsen félre, ki kell fejeznem, hogy nem annyira a líra nevű műfaj, mint az átkos lírai szellem ellen harcolok. És ezalatt nem az egyént értem; minden kor objektív költői egyéni módon látták a világot, a szubjektív költői (az úgynevezett lírikusok) egyéni reakciójukat fejezték ki (...) És van-e valami líraibb, valami inkább pillanatszerű s szembehunyó líra: mint az én kifakadásom a líra ellen”. Babits Mihály – Juhász Gyulához, (Szekszárd, 1905. júl. vége.) i.m. 48.

²³ Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, Szeged, 1905. júl. 20. i.m. 44.

²⁴ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1905. júl. 25. i.m. 45.

²⁵ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1905 aug. 2. i.m. 55.

„Ne féltsen engem a nemes és álmodó Ady Endrétől, a magyar Verlaine-től. Én, sajnos, odáig soha sem fogok eljutni. Sokkal több nyárspolgári elem van bennem és sokkal kevesebb poézis. Én bennem mindig lesz valami az iskolamesterből, a ki gyönyörű szőke lányok társaságában (...) egyszerre csak huhogni kezd előttük ismeretlen teorémákról”²⁶

Ki merészelné tagadni, hogy némelykor azért merül föl az igény a másik (folyamatos levelezés biztosította) jelenlétére, mert a társ vaskos humora, diákos tréfálkozása kiragadja köldökzsinór nézegetéséből, kedélytelenségéből és válságtudatából:

„Hátrahagyott irataimban mindenesetre benne leszel, kis gnóm! S ha ez rád nézve megtisztelő: rám sem lehet szégyen”²⁷;

„bocsásson meg, hogy újra én zaklatom Önt. De hát utolérte a végzete! Önről mindenki tudja, hogy Ön mindent tud: a szőrnövesztő és szőrvesztő kenőcsök és szeszek raktáraitól kezdve egészen Brandes nem olvasott tanulmányáig – mindent”²⁸.

„Milliona grazia for de Takacu scriba, thwa lettera of papiere. Tre bona, totosenda thanka. La Hungerlanda Postali witta-witta in da redaccione Nyugatu bele. Ez ugyan nincs semmiféle nyelven, még volapükül se, de azért azt hiszem érthető. Remélem, Takács-cikkedet, melyet már továbbítottam, a Nyugat közölni fogja...”²⁹

Egyébiránt a levelezőtárs iránti vágy nem feltétlenül fakad az alkotás ínségéből vagy problematikusságából, miként a személyes életvitelbeli gondokból vagy önfaggatásból sem (az idősebb, tapasztaltabb mester, Kiss József egyenesen óva inti Juhász Gyulát celebrális hajlamának felerősítésétől: „Hát csak egyet mondok: bolond kend Táncsic! Okos ember nem tulajdonít ennyi fontosságot az életnek. Olyan jó poéta mint Ön, akit én nagyon szeretek, aki a tavalyi hóról olyan gyönyörűen tudott írni, az ne törődjék annyit se önmagával, se az élet visszásságaival. Ha én úgy elhagytam volna magamat, a kertemben sohse termettek volna azok a tűzrózsák, amelyekbe az ország beleszeretett.”³⁰). A levélíró gyakorta csak a földrajzi távolságot áthidaló fecsegesre buzdítja a másikat, mert a távollévő barát, fegyvertárs elviselhetetlen hiányát mérsékeli a tőle jövő szó, s hogy minél többet tudhasson meg róla: életéről, érzelmeiről és terveiről, hosszú levél írására ösztökéli kérdéseivel és határozott kérésével. Természetesen arról is biztosítja az utószóban, hogy nem fogja léha, tartalmatlan fecsegesnek minősíteni a tolla elől könnyen kifutó sorait, adja át magát nyugodtan „jobbik felének”:

„Nagyon szívesen fecsegek el önnel kedves, fecsegő Ipar utcai költő. Hálás és meglepett vagyok az olyan gyorsan érkezett levélért, melyben a szellemesség, hülyeség és báj adott találkát egymással.”³¹

„Kérlek, írd mihelyt lehet és ne légy lusta: ha már nem beszélhetek veled, legalább gömbölyű formált betűidet lássam”³².

²⁶ Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, Szeged, 1905. aug. 9–16. között, i.m. 64.

²⁷ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, (Debrecen, 1905. jún. eleje) i.m. 39.

²⁸ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Szabadka, 1905. ápr. 3. i.m. 33.

²⁹ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, WS:EL I. 514.

³⁰ Kiss József – Juhász Gyulához, Budapest, 1907. jún. 21. JGYÖ9. 147.

³¹ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, (Szabadka, 1904. júl. 9. után) i.m. 8.

„A kötetjét tehát várom. Küldjön levelet is mellé. Mik a tervei? Meddig marad otthon? Irjon mindenről, ami eszébe jut”.³³

„A távolság négyzetével csökken azonban a dialogus lehetősége. (...) Elhatároztam végre, hogy leleplezem magamat és saját külön kis tragédiáimról és komédiáimról fogok fecsegni. (A nagy Kosztolányi úgyszólván nevezett a nagy fecsegőnek.)”.³⁴

Máskor meg épp ellenkezőleg; a levélíró tudatosan teremt távolságot saját maga és a másik között (mert képtelen a közvetlen beszédre, zavarná ugyanis a másik személye és közvetlen reakciója; vagy, mert nehezen fejezi ki magát előbeszédben); tudatosan aknázza ki a távolság nyújtotta előnyt, hiszen a levélírás bőséges időt kínál a mondanó átgondolására, logikai sorrendbe állítására, visszavonására és javítására, és a vállalható őszinteség fokának bemérésére:

„Mint már jeleztem, hosszabb levelet írok rövid időn belül, mert bizony sok mondanivalóm van – amit nem mondhattam el mikor itt voltál. Egyébiránt beszélni nem is tudok úgy mint írni – írni meg lusta vagyok.”³⁵

„Bocsásson meg, si je n' y ajoute pas *grand-chose* éjjel van és tücsök ül a szobámban, ez pedig *Musarum inimica*, még a levélírás muzsájának is, – mert Önnek csak csöndben szeretnék levelet írni: akkor talántán eszembe jutna az a sok dolog, amiről – „olvasás közben” mint Ignótus mondaná – Ön jutott eszembe, így: „Ezt Juhással kellene megbeszélni” – „mit szólna ehhez Juhász?” – stb. Látja, Ön folyvást emlékemben van és szívem legforróbb vágyai közé tartoznék: mint hajdan szóban, most írással megújítani Önnel a régi eszmecseréket; – de hiába, a betű csak nem hang és én sohasem (tudom) erőltetés nélkül lekényszeríteni magamat a toll és tinta kényelmetlenségeihez Nehezemre esik kifejezni magamat „a Leonhardi médiumán” (...) aminthogy egyáltalában is: nehezemre esik kifejezni magamat”.³⁶

Gyakorta tapasztaljuk, különösképpen is a rendszeres levelezőtársak esetében, hogy a levél írása (válaszlevél érkezése) megteremti a két fél között a bizalmas társaságot, a jelentéktelennek tűnő napi és családi események vásárát, nem ritkán a fesztelen mesélést, a világi és társasági hírek áramlását, s a bezárkózásból ki- és felszabadulás örömet:

„Na Gyula! Itt egy hétre való abrak: abrakolj, csak meg ne zabálj! Írj háromszor ennyit, megölellek érte.”³⁷;

„Írni mindent szeretek, még levelet is. Ennél csak egy kedvesebb dolog van: a választ olvasni”³⁸;

³² Babits Mihály – Juhász Gyulához, (Fogaras, 1908. szept. 24.), i.m. 194.

³³ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, (Budapest, 1907. okt. 21.) i.m. 160.

³⁴ Juhász Gyula – Gedő Simonhoz, Szeged, 1906. post festa. (ápr. 15. után). i.m. 93.

³⁵ Babits Mihály – Juhász Gyulához, (Budapest? Fogaras? 1909. febr. 4. után), i.m. 211.

³⁶ Babits Mihály – Juhász Gyulához, Szekszárd, Szept. 1. i.m. 70.

³⁷ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1905. aug. 2. i.m. 62.

³⁸ Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, Szentés, 1904. aug. közepe. i.m. 18.

„Megkaptam Münchenben kedves leveledet, amelynek nem az volt az erénye, hogy rövid volt, mint sok prédikációnak. Leveleid rövidsége is szellemességedet bizonyítja, de mégis jobb szeretném, ha szellemességed egyéb dolgokban nyilvánulna. A te leveleiddel úgy vagyok: nem bánom, ha gyakoriak is, csak – hosszúak legyenek”³⁹;
 „Írjál azért még, ez talán galvanizál kicsit. Írjál öreg fiatalos levelet nekem! Szeretnék sirni. (...) Írj a jövődről, terveidről, olvasmányaidról. Nagy jót teszel velem.”⁴⁰

2.

A fiatalember részéről olykor bizonyos fokú túlzás nyilvánul meg levelében, akár úgy, hogy önmagát, hivatását, küldetését, származását misztifikálja, személyiségét, éntudatát mérhetetlenül felerősíti⁴¹, akár úgy, hogy mindezt egy pálfordulattal a sárba tiporja, jelentőségét a valóságosnál jobban alábecsüli⁴². A túlzás, egyfelől a szertelen, önmaga tehetségét és értékét pontosan bemérni nem tudó ember sajátja, másfelől az (ön)ironikus, humorra hajló, magamagát a másik előtt illegető nárcisztikus alkotó lényeges vonása. A merész és tudatos nagyotmondás, vagy a kihívó és „szemérmes” önértékelés, mindig egy fajta álarc mögüli beszéd, mégpedig olyan beszéd, amelyiket nem is annyira az énről szóló állítás hitelessége, esetleg botrányos volta tesz izgalmassá, mint inkább a másik félben kiváltott reakció: a kétely és ellenkezés, az évődés és kontrázás. Mivel a címzett észreveszi a túlzás gesztusában a maszkra rámutatást, a bolondozást, illetve azt a szándékot, hogy a vallomástevő egyfajta kártyajátékra hívja őt, hamar elfogadja a szabályt és belemegy a licitálásba: a hívások elfogadásának, a blöfök leleplezésének szándékával. A fiatal alkotók leveleiben gyakorta fellelhető túlzások mögött egyébként sem árt meglátni: a szenvelgésre és csipkelődésre, az önáltatásra és ellenkezés kiváltásra, a mesterséges paradicsom keresésre és bűnhődés kihívásra, az öngerjesztésre és másik megtévesztésére, a modorosságra és kölcsönös játékra való hajlandóságot, melynek háttérében aligha húzódik más, mint a szüntelen önmeghatározásra és a másik általi visszaigazolásra vágyakozás. Ezt a szomját oly módon csillapítja a „túlzásba eső”, hogy a saját maga kivetítette és a másik által róla készített képet egymáshoz illeszti, vagy egymásba csúsztatja: mindkettő retusálásának vagy újrarajzolásának igényével.

„Sokkal több nyárspolgári elem van bennem és sokkal kevesebb poézis. En bennem mindig lesz valami az iskolamesterből (...) Ha boldogok akarunk lenni, ha emberi életet akarunk élni, ha egyáltalán existálni óhajtunk, mi „lángeszek”, „modernekek”, „übermenschekek” és egyéb csepürágók,

³⁹ Kulcsár Gyula – Juhász Gyulához, Sárvár, 1906. aug. 19. i.m. 110.

⁴⁰ Juhász Gyula – Oláh Gáborhoz, (Szeged, 1905. dec. 27. után), i.m. 81.

⁴¹ „És vár a nagy munka, a mit vállalok, nemzetemért, fajomért, az emberiségért.” Juhász Gyula – Oláh Gáborhoz, még Szegeden, 905. nyárutó, i.m. 73.

⁴² „Maga boldog, független, maga ura, én rabszolga, vágónivaló emberanyag vagyok, álmodozó állat, a ki csak akkor él, ha eloltja este a lámpát s a bizonytalan, távoli, egyre távolodó jövőről szövi lázas, egyre szintelenebb álmát.” Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, Szeged, 1904. dec. 31. i.m. 27.

akkor komédiásoknak kell lennünk és takaros buk fenceket kell hányunk a nagyérdemű közönségnek. (...). Beteges írás biz ez „zavaros ének”, de hát az egészségre törekszik s mintegy levélben akarja a kórt kifakasztani. Magam is végtelen, dermesztő önmegvetéssel vagyok jómagam iránt, de mégis egy, egyetlen dolog ad némi vigaszt: végre is azok közül való vagyok, a kikben megvan a hebbeli „ringen” ösztöne, az evolúció képessége és büszkén állíthatom: komoly munkával szerzett tudás is. Kénytelen vagyok hencegni, hogy némi önbecsülés szálljon belém. Ugy-e megbocsátja?”⁴³

A komolyabb sérelem akkor éri a fiatalembert, ha művét s a benne megrajzolt énjét, a nagyközönség szeme láttára bírálja meg valaki, akivel nem lévén meghitt (levelező) kapcsolata, aligha tudja befolyásolni ítéletében, legfeljebb utólag moroghat a bajusza alatt. A bírálat szövege vagy logikája (mely szinte kizárólag mindig igaztalannak, elszórttnak, felületesnek és tévedésektől hemzsegtőnek tűnik a megbírált szemében), gyakorta megjelenik valamelyik barátának szóló levélben, annak „leleplezésével” és kiigazításával, értékelésével és a lélekben kiváltott hatásával egyetemben. A kérdés pusztán csak az, hogy megírja-e fenntartásait és ellenvetéseit az ítésszék is; kapható-e arra, hogy kíméletlen pengeváltásba keveredjen az ítéssel valamely folyóirat hasábjain a közönség rokonszenvének megőrzése, elnyerése végett, amennyiben a főszerkesztő terepet biztosít az ilyesfajta szóasszónak:

„garanciát vállalhatok: abban, hogy ami a Nyugatban megjelenik, se nem csálthatatlan, se nem inappellábilis, de szent hite és meggyőződése az írójának, aki azt olyan jól írta meg, ahogy ezen időben csak tudja. *Viszont becsületes bírálat iránt nem szabad érzékenynek lenni, mert ez avance a becsületen kritika számára.* Elvégre a Nyugat nyitva áll minden becsületesen és jól megírt ellenkező ítélet vagy polémia számára is.”⁴⁴

Az a fajta józan belátás, a kritikai támadásokkal szembeni bölcs emelkedettség, melyet Balzac egyik levelében érünk tetten („A könyveim az egyetlen válaszok azoknak, akik támadni kezdenek. (...). Valamikor, majd ha a műveim kialakultak, meglátjátok, hogy sok óra kellett ennyi mindennek elgondolására és megírására; akkor majd megbocsátotok mindenért, ami nem tetszett nektek, megbocsátjátok nem az ember önzését (mert az emberben nincs) hanem a gondolkozóét, a dolgozóét.”⁴⁵), nem minden fiatal alkotó sajátja, noha az ellenkezőjére is találunk példát.⁴⁶

A túlzást nem ritkán az általános alany vagy az „ember” formula használatával bilenti helyre a levélben. Csakhogy amikor a fiatalember ehhez folyamodik, újfent egy tudatos csúsztatást végez, mivel annak a beérkezett, elismert, emberi és alkotói tapasztalatokkal rendelkező bölcsnek a szerepébe bújik, aki valójában nem más, mint ön-

⁴³ Juhász Gyula – Kosztolányi Dezsőhöz, (Szeged, 1905. aug. 9-16 között.) i.m. 66.

⁴⁴ Ignotus – Juhász Gyulához, (Budapest) 1908. okt. 6. i.m. 198-99.

⁴⁵ Balzac levele Laure Surville úrasszonynak, Angouleme, 1832. augusztus, In: Honoré de Balzac levelei, Bp. Fővárosi Kk. Rt. én. Documenta Humana, (ford: Benedek Marcell), 87-88.

⁴⁶ „se elismerős, se leszóló bírálatért nem sértődöm meg, hiszen a kritika nem a „szerzőnek”, hanem a „szerzőről” szól (vagy legalább is így kéne lenni); és nem baráti ajándék, hanem objektív beszámoló arról, hogy a bíráló milyen értékeket és hibákat érez a megbíráltban”. Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csöngye, 1939. jan. 14. WS:EL I. 504.

maga jövőbe kivetített énje, s rajta keresztül úgy beszél a jelenben, mintha máris az lenne, akivé reménysége szerint válnia kell a jövőben. Tagadhatatlan, hogy a két irányú levelezésekben olvasható efféle dialógusokból bajosan állapítható meg pontosan az, hogy mennyi tehetség és önkifejlesztés, állhatatos kitartás és munka, élettapasztalat és tudás áll a vallomástevő mögött; illetve nehéz lenne megállapítani, hogy mindabból, amit egy hang mögé bújva elmondott, mennyi a saját élettapasztalat és gondolat, avagy másoktól kölcsön vett bölcselkedés. Voltaképpen az is csak számunkra, az utókorhoz tartozó olvasóknak világos, hogy mit valósított meg szorgalmas munkálkodása révén adottságaiból az egykori fiatalember. Viszont fenntartásunk ellenére is kirajzolódik az az elképzelt szerepkör, melyet betölteni iparkodik levélírása idején, s amely, már az irányába tett út elején is szerfelett delejezi őt, méghozzá oly annyira a hatása alá, igézetébe kerülve, hogy minden tevékenységét és megnyilvánulását alárendeli e szerepnek:

„nem minden alap nélkül nevezhetném magamat „irodalmi vigasztalónak”. Mindkettő örvényes bajokat tár fel nekem, melyek engemet módfelett érdekelnek s százszorososan boldog vagyok, hogy épen én vagyok bajuknak hallója s nekem kell kifakasztani, vagy felszúrni Zseniális fejük jóakarató fekélyeit, hogy újra kerékvágásba zökkenjenek.”⁴⁷

Az általános alany vagy az ember-formula beiktatása a levél szövegébe, az „én” ideiglenes felszámolását, a szubjektív látás és ítélkezés részleges felfüggesztését, az egyéni tapasztalat kollektívra történő kicserélését célozza meg, s egy olyan valakit választ szövivőnek, aki: „saját szövegével egy időben születik meg: nem tekinthetjük olyasvalakinek, aki megelőzi saját írását vagy több, mint ez az írás, nem alany, amelynek a könyv volna az állítmánya; kizárólag a megnyilatkozás idejében él, s minden szöveget itt és most ír”⁴⁸ –, miképpen Roland Barthes állítja a modern íróról. A levél bensőséges, szubjektív hangvételéhez és önszemléletéhez képest, a körülményesen körülírható „lény” beszédmódjának és optikájának a beiktatása azzal a következménnyel jár, hogy a levélíró (aki maga is „a megnyilatkozás idejében él” minden egyes levelében), módorossá, mesterkeltté és „irodalmivá” válik épp azáltal, hogy a jelenvalóra, mint saját meghaladott múltjára tekint vissza, a megoldottság és lezártág illúziójával. A papírra vetett bölcsességet pedig úgy világítja meg, akárha saját élményeiből, nem pedig más szövegekből, vagy a kollektív tudásból merítette volna. Az időben történő előrelépés és a választott szerepből beszélés: *részrehajlás*; egyfelől szerénytelen és hetyke önfelmagasztalás, vagyis mindenféle kétséget kizáróan annak a befejezett és kész ténynek a tudatosítása a másikkal, hogy máris annak tartja magát, akivé válni szeretne; másfelől abban az értelemben, ahogy Valéry mondja: „minden elbeszélés részrehajlás, először is az általa használt nyelv révén, aztán az elbeszélő természetéből és eljárásából következően. Mikor ez a részrehajlás kellőképp tudatos és szándékolt, akkor irodalom”.⁴⁹

A levélíró úgyszintén a túlzás eszközához folyamodik, amikor elhagyatottságának, fuldoklásának, világtól elzártágának kíván hangot adni, s azokra a boldog napokra, órákra emlékezve, melyeket egy nagyváros szellemi pezsgésében, egy füstös kávéház deliráló hangulatában töltött a hasonszórú „szabad lelkekkel”, a címzett számára igyekszik fölvázolni azt a levélírás idején érzékelt nyomorúságos közérzetet, mely

⁴⁷ Kosztolányi Dezső–Juhász Gyulához, Szabadka, 1904. dec. 29. JGyÖ9. 21.

⁴⁸ Roland Barthes: A szöveg öröme, Bp., Osiris, 1998. 52.

⁴⁹ Paul Valéry: i.m. 207.

átütő képszerűségét: komor színfoltokkal festett lehangoltságát, vagy élénk vonásokkal felvillantott üdeségét épp az elrajzoltsága, valóságostól elütő tónusa okán nyeri el. Úgy véli, a túlzás és az elrajzolás eszközével sikerülhet csak hű képet festeni „kizök-kent” létállapotáról; ugyanakkor a másik érzékenységre számítva feltételezi, hogy közérzetét komorítva tud megfelelően mély hatást kiváltani a megszólított lelki- és képzeletvilágában. A magány elviselhetetlenségével szembesülés és a kibírhatatlan létállapotnak az eltúlzása készíti a vallomástevőt a levélírásra, ez a belső szükség mutat rá a levél egyik funkciójára: a társalgás, a társas érintkezés pótlására:

„én utazokom mértéktelenül; nem bírom a falusi telet. Mindeddig nem dolgoztam semmit itt Csöngén: se fát nem vágtam, se olyan verset nem sikerült írnom, ami megérdemelné hogy versnek tekintsék; se Gilgames, se fene. Löttyedt vagyok a teljes tétlenségtől”⁵⁰ –;

„Kár, hogy tél van! A telet nem szeretem. Ilyenkor csak tanulmányokat tudok írni. Begubózik a lelkem és úgy szövi hatalmas álmait. Hajh! nem hiába, hogy magyar vagyok, de tudok is nagyokat álmodni! (...) Egy gyönyörűsége mégis van a télnek: a befűtött szoba, a rohogó kandalló”⁵¹;

Arra is találunk ékes példát, nem is ritkán, hogy a levélíró külföldi beszámolójában, frissen szerzett úti benyomásait állítja szembe saját korábbi nyomorúságával, vidéki száműzöttségével, s jelenvaló helyzetét boncolgatva, s a messze távolból földerengő szülőhazára emlékezve, nem lát, és nem tesz különbséget a vidék és a teljes egészében provinciálisnak tűnő szülőháza között. Olykor mintha Párizsból nézve még Budapest sem lenne elevenebb, polgárosultabb, modernebb, művészeti törekvések iránt nyitottabb, mint akármelyik vidéki nagyváros.

„Éppen hurcolkodom (...) de ez a körülmény nem zavar abban, hogy néhány (...) sorral fel ne keressem abban a bűdös városban, amelyet olyan keservesen átkoz. Hát bizony nagyon elhiszem s talán jobban is átérzem a keserűségét, mint saját maga, amikor itt a holt, de örökre élő, s az éledő művészetnek az erdőjében csatangolok. Hogy az ember az ott-honi életnek a nyomorúságát igazán megértse, ide kell jönnie Párisba, az Isten és az ember közösségéből született eme csoda városba, amelyben pezseg az élet, az eredetiség s az a bizonyos valami, ami mindenben forditottja a honi dolgoknak”.⁵²

A fiatal emberek levelezésének tükrében bajos lenne megállapítani, hogy valóban a vidékre visszahúzó hatás okoz-e „alkotói válságot”, vagy a tudatosuló válság okai közt kutatva teszi felelőssé bénultságát a körülményekért. A zajos, „embersűrű” nagyvárosban folyó szalon- és kávéházi élet egy idő után éppoly csüggesztően hat rájuk, mint annak a hiánya, s csak lassan érlelődik meg a gondolat, hogy nem a helyváltoztatás oldja meg véglegesen a pillanatnyi bénultságot, hanem az önszemlélés zavartalan-sága, az önfaggatás szigorú fegyelmezettsége és következetessége az, ami akár a nagyvárosi láрма, akár a vidéki tétlenség ellenére is megszólaltatja bensőjükben azt a hangot, melyet követniük kell. A vidéki lét kibírhatatlanságának eltúlzása ekképpen

⁵⁰ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csönge, 1938. jan. 12. WS:EL I. 492–93.

⁵¹ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1906. I/21. JGyÖ9. 85–86.

⁵² Fülep Lajos – Dutka Ákosnak (Párizs, 1904. VIII. 15.), Fülep Lajos Levelezése I. 24.

a rosszul reflektáltság következménye. Mihelyst önmaga előtt és saját maga számára ellenőrzi és tisztázza a levélben alkotói bénultsága okait, megszünteti bensőjében a levertséget és zavart (melyet az a csalóka ábrándozás okozott, hogy mennyivel jobban szeretne másutt lenni, a világ bármelyik táján, egyszerre – legalábbis gondolatban – akár több helyütt is, voltaképpen mindegy is hol, csak ne ott, ahova a körülményei és balsorsa kényszerítik), a túlzásban tobzódás egyszeriben „megszelídül”, s a színhely, miképpen saját maga is, a levélbeli szöveg szemléleti tárgyává válik, melyről éppúgy lehet írni, mint bárki vagy bármi másról. A túlzás ebből kifolyólag csupán csak gerjeszti az elmesélhető történetet, mely az időben és térben eltávolított énről és vidékről szól.

„Nyár közepén a legszebb és legkellemesebb itt: kisebb a hőség mint városon, kezdődik a gyümölcs-idény, folytatódik a fürdő-idény; de talán augusztusban se lesz hiány mindezekben.”⁵³

Egyébként a *vidéki magány* (amely akárcsak egy évszázaddal korábban is az oly áhított „természetközelség”, „természetbe olvadás” romantikus vágyának a tárgya és színhelye volt, a gyorsan polgárosodó nagyvárosokban elveszíti vonzerejét, ugyanis a kiadók, szerkesztőségek, könyvkereskedések, kávéházak, színházak, kiállítótermek, klubok, mint megannyi „mesterséges paradicsom”, ahol a jövő reménysei és az elhíresült mesterek együtt, ha egymást nem is feltétlenül szeretve, de a sikerért és „pályadíjért” egymással kíméletlenül megküzdve találkoznak nap nap után, mágneses erővel vonzzák a „szabad lelkeket”), számos remekmű tanúsága szerint nem az alkotás ellenében hat. Sőt, éppen a leveleket böngészve tapasztaljuk azt, hogy a vidéki magány egyfelől a komolyabb betegségek és kimerülések, válságok és kudarcok idején oltalmába veszi a vallomástevőt, aki úgy húzódik vissza szülővidékére, vagy választott „tájhazájára”, mint gyermek az anyja ölére vágyva, fészekalj melege, a háborítatlan nyugalomra, a csöndes töprengésre és rejtettségben levésre.

A túlzás eszköze olykor nem is szolgál másra a levélben, mint a normális kerékvágásból kikökökelt szellemi vagy testi állapot helyrebillentésére, a begubózás tarthatatlanságából az egészséges életvitel előnyének megmutatására; egyes utalásokból úgy tűnik, hogy a levélírók, fiatal koruk ellenére is pontosan ismerik és osztják az antikvitás elvárását: „ép testben ép lélek”. Megmosolyogtató Oláh Gábor igyekezete, ahogy a satnya, testileg lerongyolódott, betegeskedő költőtársat az alföldi parasztember józan-ságával, földhözragadtságával igyekszik meggyőzni az evés szükségéről és élvezetéről:

„Enni kell, barátom, eleget, sőt többet az elégnél! Ilyen korban egy kis csömörlés nem árt úgy, mint a hónapi koplalás! Nem vagy már az eleven holtak zárdájában, világi vagy, hát élj világiasan! Azért nem tudsz megírni egy valamire való hosszabb és logikusabb tanulmányt, mert keveset eszel! Azért butúlsz el a vizsgák előtt, mert keveset eszel! Azért nem mersz áldozni Venus oltárán, mert keveset eszel! Az élet = evés. Legalább Debrecen ezt tanítja. Itt, barátom, egyebet sem tesznek, mint esznek.”⁵⁴

Egy finom lelkű és költői érzékenységgű (vagyis a címzettnél semmivel sem kevésbé idealista) jóbarát a gyomor helyett a józan ész belátására hivatkozik, s a Hamletként szédelgőt az életbe akarja visszavezetni tanácsaival:

⁵³ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csöngé, 1938. jún. 10. WS:EL I. 496.

⁵⁴ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Kelt Debrecenben, 1906. I/ 21. JGYÖ9. 84.

„Maga az álmok embere és ezért a szenvedéseké! Szép az álom – de hazug! A valóság is szép és igaz! Éppen ezért a valóságot kívánom én magának, azt a bizonyos napot, melyről már előbb szóltam, melynek fénye erős, éles és kiméletlen, eloszlat minden ködöt, lett légyen az bár kék rózsaszín vagy szürke, és megmutatja az utat fel a hegyre, honnét belátjuk az egész világot – szépnek találjuk az egész világot!”⁵⁵

Az önnön nagyszerűségükre és férfiasságukra ébredő fiatalemberek persze tudnak ajánlani egymás számára jobb gyógyírt is az életkedv és józanság visszaszerzésére, mint az „elvont valóságról” papolás, nevezetesen: a szerelmet, a női test élvezését. Am újfent jót mosolygunk, amikor a levelezőtársak kiterítik kártyáikat, s kénytelenek megvalítani, inkább csak egyfajta esztétikai elképzeléssel, kamaszos ábrándokkal rendelkeznek a női test szépségéről, mintsem valóságosan is belekóstoltak volna a test érintésének és birtoklásának gyönyörűségébe:

„Mert az örök vágyódásban nem örök kin van, mint ahogy sokan hiszik, hanem örök gyönyörűség! A másik a hétköznapi nő, a rendes feleség. Ez nem érti meg az Ember lelkét, alacsony, hogy fölérje roppant voltát s csak nyög a nagy, isteni Egyénnek, mert fölemelkedés helyett az a „semmi-asszony” még őt is lehúzná magához, a sárba (...) Ezekből pedig mi következik? Az, hogy életünk sorsa bizony, mégis csak a Nő! Aki jól húz: szerencsés, aki rosszat húz: elveszett. De az a pokolian biztató, hogy általában mindenkinek rossz a kártyája! (...) Különben, szeretem a szép nőt általában, mint esztétikai jelenséget. Bár a szép testek ritkák! Szébb vonalakat, mint a tökéletes női kebel hullámvonalait s mint a csipő háttárvonalait – képzelni sem tudok! Gyönyörű a női test puha finomsága, odaadó hajlékonysága, virágszálként rengése és ideges rugékonysága. Minden szerelem szemben támad s úgy megy a szívbe, a lélekbe, ennyit már merek állítani. Azért bolond az, aki szégyelli bevallani, hogy szerelme testébe is szerelmes. Én, egy rám ismeretlen nőbe, csakis a testet tudom megszerethetni”⁵⁶ –;

„Nagy kutya az élet! Éppen az első, igazi, nagy szerelembe kezdettem Szegeden, amikor ide küldött a végzet. Gyönyörű, mélységesen kék augusztusi éjszakán búcsúztam Tőle és a nagy, bolondos fiatalságomtól, ami éppen akkor akart kivirulni.”⁵⁷

3.

A fiatalember nem ritkán a levelet olyan „képviselőnek”, vagy „szóvivőnek” szánja, aki távollétében helyette jár el bizonyos ügyek elintézése végett, s általa képviselteti magát, mint virtuálisan jelenvalót. Ha figyelembe vesszük, hogy a levél már önmagában is őt helyettesíti, fokozottan igaz e képviselőlet abban az esetben, amikor a levélíró kifejezetten arra ösztökéli a címzettet, hogy a nevében intézkedjen (akár a szignált le-

⁵⁵ Elefánt Olga – Juhász Gyulához (Budapest, 1906. ősz), i.m. 122.

⁵⁶ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1905. aug. 2. i.m. 59.

⁵⁷ Juhász Gyula – Oláh Gáborhoz, Máramarosziget, (1906. kora ősz), i.m. 119.

vél felmutatásával egy harmadik személy előtt); ilyenkor egészen felruházva iratát személye fedezetével, s a társnál mintegy hitbizományba, kitöltött biankóként helyezi el:

„Köszönöm, hogy abszolválsz helyettem. A születési és érettségi bizonyítványt itt küldöm tisztelettel. Remélem, hogy halotti bizonyítványomat a quaestura nem fogja kérni, mert azt egyelőre nem áll módomban megküldeni”⁵⁸ –;

„menjen el a Sz. V.-be és kérdezze meg elküldött három szonettetemet mikor hozza. Ha ír a Virágfakadásba mellékelje címemet is s tudassa itthon vagyok”⁵⁹.

Máskor meg arra kéri levelén keresztül a címzettet, visszafogottan, tisztelettudóan vagy éppen fiatalos hetykeséggel és iróniával leplezve a kérés szégyenét, hogy személyes befolyását latba vetve ismerőseinél, segítse őt álláshoz, publikálási lehetőséghez, színpadi bemutatóhoz vagy megjelenő kötetéhez előfizetőkhoz jutni, mivel azt feltételezi róla, hogy „ismertsége” és baráti kapcsolatai révén közelebb áll a tűzhöz, mint ő. Ez esetben a levél, mint „képviselő” már nem csak a címzettnek jár el helyette, hanem (a várt hatás és eredmény szempontjából vizsgálva a dolgot) a levélíró személyének a fedezetéhez a támogatást nyújtó is hozzáadja a sajátját és tekintélyét: s így együttesen (olykor a kérő és támogató levelet egyszerre nyújtva át a megcélzott harmadik személynek) járják ki a kérelem sikerét. Ekként a levélíró a másik tükrében is megcsilantja értékeit az ismeretlen harmadik személy előtt, s ezek az értékek kölcsön vesznek a tükröződő is, egybeolvadnak, akárha „egyetlen” emberé volnának. A levélbeli álarc is másnak, olykor többnek, olykor rejtett lényegét érintőbbnek mutatja viselőjét, aki a „szerepjátás” idejére kibújik önmagából, hogy felöltve a maszkot, másként és másnak lássák őt, olyasvalakinek, aki a kérés teljesítésének bizton megfelel, talán másoknál is jobban.

„Ha régi, eléggé soha meg nem hálálható jóindulatára érdemesnek tartana, kérve kérem, kegyeskedjék érdekemben tenni valamit, hogy Szegeden vagy a fővárosban valamiféle szellemi munkához juthatnék, a mit diplomám és verseskötetem, szóval irodalmi működésem alapján megkaphatok”⁶⁰ –;

„Azt biztosra veszem, hogy te a kiválasztottak között vagy; azért kérnék arra a kényes szíven: tudd meg Horváth-tól, ismeri-e az én írásaimat, vagy sem? Érdemesnek tart-e a maga ízlése szerint szerkesztett anthológiába fölvetelre vagy sem? Tolakodni rettenetes dolog; s attól félek, hogy ez az akarásom nagyon közel jár a tolakodáshoz. De ki tudja: látom-e valaha németül egy versemet is?”⁶¹ –;

„Pünkösdre verseskötetet adok ki (...) a könyvhöz pedig előfizetőkre van szükségem. Azt hiszem, önnek több tisztelője akad Máramaroszigeten, mint nekem, kérem tehát ne feledkezzél meg a budapesti hónapos szo-

⁵⁸ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Csöngé, 1939. jan. 14. WS:EL I. 504.

⁵⁹ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához (Szabadka, 1905. júl. 19.), JGyÖ. 42.

⁶⁰ Juhász Gyula – Négyesy Lászlóhoz, Szeged, (1907) X/15. i.m. 157.

⁶¹ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1910. május 5. Kollégium, i.m. 230–31.

bák penészvirágszerű barátságáról és szeressen ismét öt-hat előfizető erejéig”.⁶²

Kudarccal ellentétben érzések kavarnak a támogatást kérőben; részben úgy véli a címzett nem teljes méltósággal vetette bele magát a közvetítésbe, hiába is szolgáltat ki magát előtte őszinte kérésével, részben leverten veszi tudomásul, hogy nem rendelkezik oly fokú befolyással, tekintéllyel, mint amennyit ő feltételezett róla. Mindenesetre a kudarc felelősségének egy részét igyekszik áthárítani a címzetre, így ugyanis könnyebb elviselni és megmagyarázni önmaga és mások előtt. Eppen ezt az áthárítást, szemrehányást elkerülendő és a tisztán látást segítő szokás jelezni a lehetőségek valós terjedelmét és a személyes befolyás eredményének várható mértékét, a sikertelenség esetén ugyanis a támogató nem szorul gyanús kertetelésre. Rákosi Jenő kegyetlenül „egyenes”, és önmaga „korlátoltságát” is föltáró beszéde kiváló példát nyújt erre:

„Annak hogy engemet alkalmilag fölkeressen semmi nem állja útját. Ellenben abban, mintha én foglalkoztam volna ennek előtte már a dolgával s támogatást vagy közbejárást ígértem volna, valami félreértésnek kell lennie, ha csak az emlékezetem végkép cserben nem hagyott, mert én valóban semmi ilyesfélére nem emlékezem. (...) De ha azt gondolja, hogy én valami közbejárásra vállalkozzam a ministeriumban, akkor lehetetlenre gondol. Ha más viszonyok volnának is és nekem volna valamelyes jogcímem arra hogy ott szavamnak súlyt követelhessek, akkor is képtelenség volna valakiért közbejárnom, a kit ott és az érdekelt körökben jobban ismernek, mint én; vagyis a kit ott ismernek, míg én nem ismerem.”⁶³

Az egyívású fiatal emberek, akik műveiken és egymáshoz írott kellő számú leveleiken keresztül meggyőződtek együvé tartozásukról (esetleg életkorukat, származásukat, gyökereiket és nézeteiket illetően), törekvéseik hasonlóságáról és ízlésük rokonságáról, olykor azért használják föl a levelet szóvivőnek, mert olyasmiről akarnak megtudni általa, olyasmiről szándékoznak megbizonyosodni közvetítésével, amiről sejtéseik, elképzeléseik, hipotéziseik ugyan vannak, de ezek saját maguk számára nem elég meggyőzőek, ezért várnak határozott megerősítést vagy cáfolatot a másik féltől:

„És felteszem (...) Önhöz a kérdést, amely engem most rendkívül ingerel, – feltétlen választ várva: mit gondol: meg lenne-e alapítható, rövid időn belül, mai tehetségeinkkel, egy egészen sajátos jelleggel bíró (minden más nemzet modern lírájától különböző) modern magyar lyra?”⁶⁴–,

kérdezi a levélíró, s hogy a kérdés egyszerre óvatos és nyomós, ugyanakkor belső kétségekkel és reményekkel átitatott, azt a kissé bonyolult, körmönfont mondat széttöröttsége bizonyítja a legjobban. A lehetőség, mely „rendkívül ingerli” a levélíró képzelését és előrevetíti egy más fajta irodalmi közegben és közösségben létezés állapotát, a jelen elviselhetetlen és tarthatatlan korszerűtlenségének meghaladásáról árulkodik,

⁶² Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Budapest, 1907. ápr. (24.) i.m. 143.

⁶³ Rákosi Jenő – Juhász Gyulához, Budapest (1)911. április. 18. i.m. 236.

⁶⁴ Babits Mihály – Juhász Gyulához, (Szekszárd, 1906. aug. vége) i.m. 115.

ugyanakkor számot vet azzal is, hogy más is érzékeli a szorongató szükségét és csillapíthatatlan vágyát a változtatásnak, egy újfajta irodalmi eszmény és ízlés körüli csoportosulásnak. E felvázolt lehetőség realizálásának és az együvé tartozás vágyának hátterében a *sajátos, modern és magyar* költőként való önmeghatározás szándéka húzódik; illetve az a ki nem mondott kérdés: akarsz-e te magad is egy efféle jelzőkkel leírható körhöz tartozni. E három, tudatosan vállalt minőség egyesítése a közeli jövőben (egy vagy akár fél tucatnyi költő művein keresztül), azt sugallja az olvasó számára, hogy a levélíró el- és átgondolta további sorsát és alkotói törekvését. Valéry írja egy helyütt *Füzeteiben*, egy 1912-es bejegyzésben: „lenni annyi, mint *tovább* is lenni és át is érezni ezt a lehetőséget”, ennek az alkotói alapállásnak és bölcséletnek valamivel korábbi származó megfogalmazását láthatjuk a magyar költő esetében.

S hogy egy-egy nemzedék vagy stílusváltás idején egyáltalán nem szokatlan az efféle önmegjelentésre, közös fellépésre és bemutatkozásra való szándék kinyilvánítása, mely az egyező életkoron túl, inkább a szellemi és alkotói törekvések hasonlóságát veszi figyelembe, túllépve akár a különböző földrajzi régiók s eltérő hagyományok rajzolta határokat is, arra egy későbbi nemzedékből származó költő szintén óvatos és sürgető kérdése szolgáltat bizonyosságot:

„Kedves Tamáskám, (...) Nem gondolod: meg kéne már egyszer a nemzedékünk lapját alapítani, itt az ideje; nem? (...) Mit gondolsz, menne ilyesmi: a 'harmadik nemzedék' szépirodalmi orgánuma...? Vajjon, eléggé fejlettek vagyunk-e már ahhoz, hogy létezésünk egy lapnak is létjogosultságot adna?”⁶⁵–;

„Talán mondanom sem kell: nagyon örülök, hogy a tervezett pécsi folyóiratból csakugyan lesz valami és hogy te leszel a szerkesztője. Így remélem én is; Pécsen csak akkor lehet nívós folyóiratot csinálni, ha Te vezeted, nincs a közelben más aki erre alkalmas; sőt ugylátszik egész Magyarországon sincs, hiszen a jelenlegi folyóiratok egytől-egyig sivárak, fakók. Ugy érzem Te nívós, változatos, érdekes folyóiratot fogsz csinálni, az egyetlen jó magyar folyóirat lesz.”⁶⁶

No persze az is előfordul, hogy egy újonnan induló nemzedéki lapban való közreműködésre felkért fiatalember, a leendő társakkal, kötelezettségekkel, s nem éppen pontosan körvonalazott szándékokkal szemben támadt fenntartásait fogalmazza meg válaszelevelében.

Noha a felkért személy érzékeli a megtisztelő ajánlat és talán soha vissza nem térő lehetőség súlyát, a gyanakvás, a tisztázatlan és ismeretlen körülményekbe fejesugrástól félelem, illetve ódzkodása a társak nevével fémjelzett irodalmi eszmény melletti elkötelezettségtől (mely gesztus esetleg számos másfajta, egyébként általa is preferált eszménytől, törekvéstől történő elhatárolódás kinyilvánításaként is értelmezhető), egy bizonyos időre, vagy végérvényesen távol tartja őt az orgánumtól.

„Én, őszintén megvallom, mostanában kezdek félni a társulásoktól. Belátom, hogy az írónak egyedül állania a legjobb. Ha társul, vigyázzon magára, mert rendszeren lekoptatják az eredetiségét azok, akiknél talán

⁶⁵ Weöres Sándor – Kiss Tamásnak, Csöngé, 1935. máj. 18. WS:EL. II. 168.

⁶⁶ Weöres Sándor – Várkonyi Nándornak, Bp., 1941. jan. 2. i.m, I. 526.

másabb. A te társaságod, meg a Babitsé, nekem megtiszteltetés, de bizony másokkal nem mindig futok egy utat.”⁶⁷

A levél, mint szóvivő, gyakorta tartalmazza egy készülő, megmunkálás alatt lévő mű munkatervét, részletesen vagy csak egyes részleteiben kibontva, szerkezetét vagy az egyes támpillérek és szegletkövek helyét kijelölve, épp ezért bejelenti igényét önmaga visszaszolgáltatására (olykor egy másik levél hozza ezt a hírt és kérelmet a címzettnek), mert önmaga jelentésén és jelentőségén túlmutat, mivel amellet, hogy levél, munkaterv és kommentár is egyben. E kettős természetű levelet hosszúsága, a benne felvázolt spontán ötlet sürgős kibeszélési vágya és másikkal való azonnali tudatosítása, vagy az ötletnek éppen a levélírás közbeni részletes kibontása okán nem akarta rögtön „lemásolni” magának, de a postára adás előtt, esetleg kis idő elteltével döbben rá, hogy feltétlen szüksége van rá a későbbiekben:

„Ünnepi hangulatban arra kérlek, kis rossz szellemem, légy szíves gondolatgyorsasággal elküldeni azt a „korszakalkotó” leveletem, amelyben ama nagy munkámról adtam kimerítő tájékoztatót.”⁶⁸

A levélíró önmaga és az elküldött munkaterve közt létrejött földrajzi és lelki távolságot mint a továbbírás, az ötletkibontás folytathatóságának hiányát érzékeli. E hiánnyal szembesülve, egyszeriben arra ébred rá, hogy a levélírás közben, egy belső sugallatra felfüggesztette eredeti kommunikációs szándékát és íróként viselkedett, amennyiben levélbeli önmegjelenítése, hangvétele és stílusa pontosan megegyezik a sebtében vagy némely ponton részletesen felvázolt munkaterv szövegével, akárha egyik a másiknak hasonmása volna. Enjének megkettőződése a „kettős természetű”, ám lényegileg ugyanazon szövegben, egy olyan sajátos tükörfjátékot teremt, mely „kialakítja a már hasonmásként létrejött írás hasonmását, feltárva ezáltal egy lehetséges és lehetetlen végtelent”, ahogy Foucault értelmezi az írás mechanizmusát a nyugati kultúrában. Minél mélyebben érzékeli a továbbírás, az ötleten munkálkodás hiányát, annál eleve nebb benne a vágy az önmegjelenítés kiváltságos pillanatában írott szöveg birtoklására, merthiszen jól tudja, ha emlékezetből akarná reprodukálni a szöveget, s benne elrejtett, illetve egy sajátlagos szempontból intencionált énjét, az újírás során képtelen volna visszatérni mind a kiváltságos pillanat kínálta kiindulási ponthoz, mind az önmegjelenítés eredeti szándékához, ehelyett az emlékezés révén egy másik szöveget írna, melynek úgyszólván nem sok köze lenne a hasonmáshoz, mely a munkaterv részletezésévé váló levélírás aktusában fogant. Az elküldött levél hiányában emlékezetből reprodukált hasonmás ekként még eggyel gyarapítaná a szövegek számát a „lehetséges és lehetetlen végtelenben”. Az alkotás folytathatóságának szempontjából fontos hasonmás szöveg birtoklása okán (ami egyet jelent az emlékezés során irkába rótt szöveg és a benne másként megjelenített én elutasításával), saját jól felfogott érdekében kéri vissza a levelet a címzettől.

A mesterségbeli tudásban és alkotásban egyre jobban elmélyülő, s ezzel arányosan mind nagyobb megbecsülést és elismerést kivívó fiatal emberek szenvedélyes és hosszan tartó levelezésének gyakorta a műhelymunka megannyi gondja és maga a folyamatos alkotás állja útját, s mivel egyre inkább megtalálja önmagát és kifejezési formáját a mű-

⁶⁷ Oláh Gábor – Juhász Gyulához (Debrecen, 1908. nov. közepe), JGyÖ9. 205.

⁶⁸ Oláh Gábor – Juhász Gyulához, Debrecen, 1905. dec. 27. i.m. 80.

vekben, melyek meghozzák számára a hőn áhított publikálást és sikert, egyre kevesebb időt és figyelmet tud szentelni a levelezésnek:

„... talán magadról is láthatod már, hogy ha az ember nagy és híres író lesz, – mert te már igazán az vagy, hiába is tiltakoznál! – akkor nehezen ír – levelet.”⁶⁹

Vagy ha temperamentumának megfelelően továbbra is szükségét érzi a leveleken keresztüli „közlekedésnek”, éppen megváltozott helyzete és szándéka okán egy egészen más természetű levélfajtába kezd. A levelezőtársaknak nagyon meghitt barátoknak, vagy megbecsült fegyvertársaknak kell lenniük, hogy az elismertség, a siker (vagy ennek hiánya) és a rendszeressé váló alkotás véget ne vessen korábbi „közlekedésüknek”, s pályatársként, esetleg ellenfélként is kölcsönös tiszteletadással adózzanak egymásnak.

A harmincas éveik felé közeledő fiatalemberek egykori álmodozásának és közös tervezgetésének az egyre másra megjelenő (vagy éppen meg nem írt) alkotásaik jelzik a fajsúlyát, mely a műből vagy a csírájában elhalt tervből visszatekintve a múlt: a kamasz évekre, egyiküknél könnyebbnek, másikuknál nehezebbnek minősül a kritika és befogadás tükrében. Ugyanakkor az utak és feladatok is eltérnek egymástól, s az sem bizonyos immár, hogy a korábban oly megértőnek és segítőkésznek tűnő társak valamelyike továbbra is követni és támogatni akarja a másikat⁷⁰, annál az egyszerű oknál fogva, hogy idő közben az alkotásról, az egykori műszményről és az érvényesülésről másképpen gondolkodik. Ez esetben a ritkábban forduló levél mind inkább olyan szóvivővé válik, amelyik már csak egy-egy kiemelkedő eseményről, vagy sürgönyszerű kérésről hoz híreket az elhanyagolt barátnak:

„Végtelenül megörültem a levelének és önnek és igazán szépeket, nagyon szépeket gondoltam önről és rólam, a mi régi barátságunkról, melyet rövid időre kicsi, nagyon kicsike emberek zavartak fel. Nekem nincs senkim. Állítólag zseni vagyok és híres író, de úgy élek, mint a kutya. Egy ember nélkül. (...) Ilyen elhagyatottságban élek, hogy vágyom a levelezésre!”⁷¹

Az effajta sorok inkább csak írásos emlékei a letűnt múltnak, az elveszni látszó emlékeknek, s kétségbe esett kísérletek az önbecsülés megőrzésére, mintsem a valamilyen okból megszakadt levelezés meghitt és őszinte folytatásáért kifejtett erőfeszítések.

⁶⁹ Juhász Gyula – Babits Mihályhoz, Nagyváradi, (1909. jan. 27. után) i.m. 208.

⁷⁰ „Babits – sajnos – végleg megharagudott reám. Két hosszú levélben ostromoltam a szívét – hiába. Unalmasnak, nagyónak talál; egyszóval utál és nem kér belőlem. Ez életem egyik legnagyobb és legkeserűbb csalódása.” Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Szabadka, 1907. aug. (közepe táján) i.m. 151.

„Kosztolányi írt a műveimről röviden és mérsékelt dicsérve, de például drámámat lerántva, s általában prózámat. Előtte filológus vagyok, »aki néha költői magasságokba emelkedik«.” Babits Mihály – Juhász Gyulához, Szeged, (1908.) márc. (15.) i.m. 173.

⁷¹ Kosztolányi Dezső – Juhász Gyulához, Budapest, 1909. júl. (9.) i.m. 217.